

■ Vaqif Yusifli

Dünya ədəbiyyatında ilk sonetin müəllifi XIII əsrdə İtaliyanın Palermo şəhərində yaşayan vəkil-şair Yakopo da Lentini olmuşdur. Qısaca onu qeyd edə bilərəm ki, dünya ədəbiyyatında Dante, Petrarka, Şekspir, Pyer de Ronsar kimi şairlərin yaradıcılığında sonetin ən gözəl nümunələri yaranıb. Cəmi on dörd misradan ibarət olub həyat-ölüm, varlıq-yoxluq, sevgi, təbiət, fəlsəfi fikirlər və ən başlıcası, insan qəlbinin çarpıntıları əks olunan sonet indi də dəbdən düşmür.

B.Sadiq yenicə çap etdiyi "Payız məktubları" sonetlər çələngi kitabında buna nail olmağa çalışıb. Balayar Sadiq ilk sonetlər çələngini hələ 2002-ci ildə qələmə almışdı - "Alınmaz qaladır ümid səngəri" adlı bu çələng Qarabağ müharibəsinin təəssüratlarından yaranmışdı.

Balayarı "Payız məktubları"nda doqquz sonetlər çələngi toplanıb. Məlumdur ki, klassik sonetlərdə lirik hissələr, duyğular fikir ziddiyyətləri və qarşıdurmaları şəklində diqqəti cəlb edirdi, ancaq

etmək çətin deyil. Balayar mümkün qədər şüarçılıqdan, ritorikadan qaçır, poetik obrazlılığa, təşbih və metaforalara üz tutur, dərddən danışırsa, dərddən obrazını yaradır, qələbəyə inam, ümid bəsləyirsə, buna müvafiq bədii təsvir vasitələri seçir. Bəzən bir sonetdə ümid də, ümitsizlik də qoşa "çiçəkləyir", amma hər birinin öz poetik ahəngi duyulur.

*Bu ömrün üstünə kim yollayıbdı,
Bu qəmli yolları, dərdli yolları?!
Əcəl məktubumun imza yerində
Allahla bəndənin cütdü "qol"ları.*

Balayarı Sadiqin "Payız məktubları", "Sənsizlik məktubları" və "Tənhalıq rəngləri" sonetlər çələnglərini özündən özünə məktublar kimi şərh etmək olar. Ömrün uzaqda qalmış uşaqlıq və ilk gənclik illərinin xatirələri, həyatın lirik qəhrəmandan doğurduğu acılışirinli təəssüratları, sevginin insan ürəyində fırtına qoparması və eyni zamanda, ümidlə ümitsizlik arasında çarpınıb qalan qəlbin həyəcanları, tənhalıqdan yaranan xəyal qı-

bayraq kimidir, Ürəyim ağrıyan yaralı əsgər" - "üz-gözü mamırlı ocaq daşları, Bir yarpaq uşaqlıq hənirtisidir", "ömrün dan yerinə atdim səsimi, İllər cilikləniyə yerə töküldü", "əlli il uzaqda bir uşaq durub - Ağarmış saçında fələk qımışır" və s. bu kimi təşbeh və metaforalar heç də gəlişi gözəllik xatirinə yaradılmayıb, bunlar Balayarın poetik stilinə xas olan, bəzən uğursuz da olsa, əksər hallarda onun özünün axtarılarına dəlalət edən və deyək ki, onun modern şeirə meyilli olduğunu sübut edən faktlardır. "Yığıb etəyimə addım səsimi, Görən hardan gəlir dağ ciğir-ları?! iBu bəyaz saçını tanıya-caqsa, Ömrün süd qoxulu şirin çağları?" - eğer Balayar altmışıncı illərin şairlərindən biri olsaydı, o illərdə bu misralara görə tənqid olunardı. Amma indi müasir şeirin bir yolu da elə bu metaforaların poeziyada yaratdığı çalarlardadı.

Balayarı "Sənsizlik məktubları" mini sonet çələngi formasında qələmə alınıb. Mini sonet çələnginin hər bölümündə (sonuncu istisna

Yazıçı və xarakter

Səxavət SAHİL

Ədəbiyyat əsl marafon yarışı, əsl döyüş meydanıdır. İstedadını, gücünü yetərincə hesablaya, nizamlaya bilməyən şəxs məzlumiyyətə məhkumdur. İddia böyük ola bilər, lakin bu iddianın əsası, məntiqlə söykənməlidir. Freyd deyir ki, insanların əsassız iddiaları onların ömrünü alt-üst edir, onların həyatının sonu faciə ilə bitir. Freyd "faciə" deyəndə təkəcə ölümü, intiharını nəzərdə tutmurdu. Arzuları həyata keçməyən, iddiaları təmin olunmayan, insanı "canlı faciə"dir.

Bu fikir hər zaman əsaslandırılabilir - yazıçının xarakteri, şəxsiyyəti olmalıdır. Şəxsiyyət deyəndə təkəcə müsbət cəhətlər nəzərdə tutulmur. Şəxsiyyət tutduğu yolda ardıcıl olmalı, özünün müəyyənləşdirdiyi yolun sonunu hədəfləməlidir.

Ədəbiyyat adamının şəxsiyyətsizliyi, xaraktertsizliyi ilk növbədə onun özünə mənfi təsir edir: əvvəlcə hörmətdən düşür, sonra yazıları öz gücünü, təsirini itirir və beləliklə qazandığı 3-5 oxucusunu da itirir. Daha sonra həmkarları arasında bihərmət olur.

Bu proses necə başlayır? Yazar formalaşdığı imicini qoruyub saxlamağı bacarmalıdır. Bunu bacara bilmirsə "ədəbi əzrayıl" artıq onun izinə düşür. Yazıçının xarakteri ilə üslubu bir birinə sıx bağlıdır. Üslubun itməsi, dağılımsı qatların mühərrikinə ciddi problemin olduğundan xəbər verir. Üslub itirsə, mövzu problemi ortaya çıxır. Məsələn Hüqodan, Tolstoydan, Folknerdən məqalə yazıb, onun ədəbi qəhrəmanlarının xarakterini açan adam gəlib "Sevdimalı Tərəvətli"nin, "Gülnisə Qəmgin"in yaradıcılığında fəlsəfi düşüncənin ilahi vəhdəti haqqında ədəbi-bədii-fəlsəfi esselər yazır. Yazdığı bir yana, üstəlik özünə haqq qazandırır ki, "Əlmuxtar Suyuşirinin romanı mənə "tutdu", əsərin qeribə enerjisi var. Həm də gənc yazdı, dəstək olmaq lazımdı". Başqa birisi isə kimdən gəldi yazdığı üzüyümüşəqlik kimi izah edir. "Görüşdük, çay içdik, kitabın başışladı, xahiş elədi bir yazı yazım, mən də yazdım".

Yeni xarakter bu qədər sadə formada dəyişə bilər, Folknerlə "Tərəvətli" tərəzinin eyni gözüne qoyula bilər. Məsələ bax bu qədər, asan və "izaholunandır".

Və sonra da həmən bu kimdəngəldi yazanlar başlayır, ədəbi mühitin, həmkarlarının ona dəyişən münasibətindən gileylenməyə.

Faciəsinə addım-addım yanaşan, onu gələcəyinə çevirən yazarın yazdığıları da xaraktertsizliyin qurbanına çevrilir. Bir-iki roman, beş-üç hekayə, üç-dörd məqalə yazıb başlayırlar "xal-turaya". İtməmiş üslubun, sınımış xarakterin, dağılmış imicinin ortaya çıxardığı əsər də yazarın ədəbi formasıdır, ədəbi əksidir. Oxuyanda görürsən ki, daha da formalaşmaq, ciddiləşmək əvəzinə mənasız süjetlər qurmaqla, tez-tələsik yazıb bitirməklə, hansısa öhdəliyi yerinə yetirmiş. Hətta umu-küsü o həddə çatır ki, səndən ağız dolusu tərif gözləyir, onu bəh-bəhlə "nəzmə çəkmədiyini" üçün dodaq sallayıb yan gəzir.

Mövzuya uyğun qədim Çin pırıçasını xatırlayıram. Pırıçasının mövzusu təqribən belədir: Hökmdarın sarayında yaşayan şair hər gün hökmdarı mədh edən şeirlər oxuyurmuş və əvəzində ondan bir kisə qızıl almış. Bir gün hökmdara xəbər verirlər ki, səndən gizlin, bir qızıl müqabilində şair baş vəzir də mədh edir. Hökmdar qəzəblənsə də, hirsini birtəhər udur. Bir müddət sonra hökmdar, şairin vəkili də gümüş pul qarşılığında mədh elədiyini öyrənir. Və beləcə şair itsaxlayana, atabaxana qədər hamıya şeir yazıb, pul qazanır. Hökmdar isə işin axırını gözləyir. Günlərin bir günü atabaxan şaha şikayətə gəlir ki, şair pulunu alsada da şeiri yazmayıb. Məhkəmə qurulur, nəticədə şairə ölüm hökmü çıxarırlar. Hökmdar isə güzəştə gedib edamı sürgünlə əvəz edir. Sürgündə isə onu şair kimi yox, atabaxanı aldadan məhkum kimi tanıyırlar. Ömrünü son günlərini səfilliklə başa vurmaları olur.

Faciə də budur. Yazıçı, şair üçün bundan böyük faciə ola bilməz. İndi hökmdar rolunu əlahəzrət zaman oynayır. Və hər kəsin öz "haqqını" verib, şirinağızla "yola salır". Hamının əlindən qaçmaq bəlkə də mümkündür, lakin zamandan yox.

BALAYAR SADIQIN "Payız məktubları"

ideya bundan ibarət idi ki, müəllifin ifadə etmək istədiyi qayə bu fikir ziddiyyətlərini özünün estetik idealına tabe etdirsin. B.Sadiq də bu ənənəyə sadıq qalır.

Vətənpərvərlik ruhu üstə köklənən "Ümid yarpaqları" çələnginə müraciət edək.

*Diksinir tumurcuq bələklərində,
Mərmi alovunda islanan çiçək.
Allahım, mərminin Allahı yoxdur,
Ətəyin islanar, ətəyini çək.*

*"Təsəlli" sözünün burnu qanayıb,
Ümidlər başını götürüb qaçır.
Elə bil əcəlin vaxtı daralıb,
Gör neçə qapını döymədən açır.*

Çələngin bu bölümündə lirik qəhrəmanın fikir çarpıntıları əks olunur. "Qarabağ çöllündə açan çiçəklər" ikinci bölümde "unudulmuş şəhid ahı" kimi mənalanır və bundan sonrakı bölümlərdə Qarabağda bəzən yaşanan gəcələrin, səhərlərin, otların, çiçəklərin, çöllərin güllə səslərinə hədəf olduğu, Vaqif ruhunun didərgin düşdüyü Şuşanın hər daşında bir şəhid canının çarpındığı, Cıdır düzündə dərddən məclis qurduğu, bir sözlə, Vətənin Şuşa həsrəti dilə gəlir.

Ümumiyyətlə, B.Sadiqin yaradıcılığında Qarabağ mövzusu mühüm yer tutur və elə "Payız məktubları"nda dörd sonet çələngi bu mövzuya həsr olunub. Həm də qeyd edək ki, bu dörd sonet çələngində Balayarın mövzuya fərqli münasibətini də hiss

rintıları öz əksini tapır. Hər halda, bunlar yaşanılan hissələrdir. Amma ən əsası budur ki, Balayar İtalyan sonetinin ibtidadan "möhürlənmiş" texniki quruluşuna xələl gətirmədən, iki katrəndə (hər katrən özünəməxsus qafiye quruluşu ilə dörd misradan ibarət olur) və iki tersətdə (hər tersət üç misradan ibarətdir), bizim qəzələ xas olan o "dar qəfəsdə" poetik ustalığ nümayiş etdirməyə can atır. Məsələn, "Tənhalıq rəngləri" sonetlər çələngində Balayarın metaforik düşüncə tərzinin poetik bəllirtiləri açıq-aydın sezilir. "Ümid qana batmış

olunmaqla) on dörd misra yox, on bir misra olur, yəni iki katrən və bir tersət... Bu da Balayarın "kəşfidir" deyə bilərik. Bu çələngdə də Balayar təzə təşbehlərlə diqqəti cəlb edir: "Sənsiz işğal olmuş Vətən kimiyəm, Ruhumda bir ovuc "Cəngi üşüyür" hər halda təzədir birinci misradakı təşbeh, ikinci misradakı metafora.

Biz Balayara yeni sonetlər çələngi yazdığı arzulanıya qımı? Bizcə, B.Sadiq bu sahədə - bu şeir növündə kifayət qədər öz sözünü dedi. Amma qoy cavanlar bu işi davam etdirlənsinlər.